

Begeleiding van leerlingen met leerproblemen vanaf de eerste graad secundair onderwijs¹

Benny Verheyden

Elke leerkracht krijgt tijdens zijn loopbaan te maken met vernieuwingsgolven die de onderwijswereld overspoelen. Ze in de praktijk omzetten vergt een flinke dosis creativiteit en energie. Bijgevolg vraagt de leerkracht zich met een zekere scepsis af in welke mate vernieuwing effectief ook zinvol is bij zijn pedagogisch optreden. Elke didactische ontwikkeling gericht op het optimaliseren van de intrinsieke mogelijkheden van de leerling lijkt een waardevolle parameter om een vernieuwing op haar waarde te toetsen. Onder meer in het kader van de eindtermen werd enkele jaren geleden het begrip kwaliteitszorg gelanceerd. De begeleiding van leerlingen met leerproblemen kadert hierin en in haar geheel beantwoordt de kwaliteitszorg aan de hoger gestelde waardemeter. Reden genoeg dus om deze vernieuwingsgolf ter harte te nemen. Maar wie er zich vol idealisme instort, wordt alras door een aantal dwingende vragen met de twee voeten op de grond gezet.

Er is om te beginnen het probleem van de inventarisering: met welke moeilijkheden hebben leerlingen te maken? en welke daarvan moeten door de school begeleid worden?

Dan stelt zich de vraag naar de begeleiders. Daaruit vloeit onder meer de problematiek van de taakverdeling, de bijscholing, het opstellen van remediëringsprogramma's en de omkadering (BPT-uren) voort. Nadien komt de screening aan de beurt. De begeleiders moeten technieken ontwikkelen om de probleemleerlingen op het spoor te komen. De begeleiding zelf vereist een praktische organisatie, een aangepaste didactiek en omgang met de leerlingen. Ten slotte rijst de vraag of al die geleverde inspanningen uiteindelijk wel in verhouding zijn tot het bereikte resultaat.

INVENTARISERING VAN LEERPROBLEMEN

De mens wordt dagelijks met problemen

geconfronteerd. Dat is op zich een gezonde situatie omdat ze de nodige spanning creëren om de mens en in casu de leerling, tot activiteit te motiveren. Door probleemstellend les te geven speelt de leerkracht daar didactisch op in. Onoverbrugbare problemen hebben daarentegen een averechts effect en leiden op de duur tot immobilisme. Vanuit zijn pedagogische praktijk heeft de leerkracht weet van een groot aantal moeilijkheden waarmee leerlingen geconfronteerd worden. Grosso modo kan het accent liggen op specifieke leermoeilijkheden of op socio-emotionele problemen. In werkelijkheid zijn beide moeilijk of niet van elkaar te scheiden en treedt er een onderlinge beïnvloeding op.

Leermoeilijkheden worden onder meer veroorzaakt door even iets niet begrijpen in de les, een leerachterstand door afwezigheid, mindere aanleg voor een bepaald vak, onvoldoende beheersen van basisvaardigheden (spelling, begrijpend lezen, rekentechnieken), een gebrekkige studiemethode, een verkeerde studiekeuze, of zelfs een medisch-neurologische handicap (onder andere dyslexie).

De *socio-emotionele problemen* ontstaan vaak vanuit de persoon van de leerling zelf. Elke leerkracht wordt in mindere of meerdere mate geconfronteerd met hyperkinesie, faalangst, verstrooidheid, demotivatie, agressiviteit, of druggebruik bij zijn leerlingen. De sociale context van de leerling, waartoe onder meer de familiale of schoolse situatie (bijvoorbeeld pesten, relatie met sommige leerkrachten) en de vriendenkring behoren, kan eveneens deze problemen veroorzaken of aanwakken.

Niet alle hierboven aangehaalde problemen vallen binnen het kader van dit betoog. Het beoogt specifieke moeilijkheden waarvoor binnen het gewone lesverloop weinig of geen ruimte is, maar die anderzijds toch geen gespecialiseerde begeleiding door een therapeut of PMS-medewerker vereisen. Overleg met deze dienst behoort evenwel wezenlijk tot de begeleiding van leerlingen met problemen.

DE BEGELEIDER OF REMEDIAL TEACHER

De inhoud en de aard van de begeleiding hangt af van de omkadering en de opleiding van het personeel in de school. De directie, de graadverantwoordelijken, het opvoedend hulppersoneel, en de klasleraar (of een begeleidingsteam) zijn op een specifieke manier bij de begeleiding betrokken. Naast de individuele opvang van leerlingen leggen zij de contacten tussen de verschillende geledingen binnen de school (leerling, leraar, opvoeders, directie) en daarbuiten (ouders, PMS, therapeut,...). In elke school is deze omkadering uiteraard structureel voorzien.

Voor andere problemen wordt een beroep gedaan op zogenaamde *remedial teachers*. Dat zijn leerkrachten die vanuit het lesurenpakket voor een aantal uren zijn vrijgesteld om leerlingen bij zeer specifieke leerproblemen te begeleiden. Liefst hebben ze hiervoor een aangepaste bijscholing gevolgd.² Voor wat de socio-emotionele begeleiding betreft,

is het inoefenen van gesprekstechnieken van groot belang. Bij lees- en spellingproblemen staan de diagnose en specifieke didactische werkvormen centraal. De uitbouw van deze begeleiding is bijgevolg afhankelijk van de prioriteiten bij de toekenning van BPT-uren enerzijds en de bereidheid van enkele leraars om zich bij te scholen anderzijds.

Gezien de veel voorkomende koppeling van leermoeilijkheden aan socio-emotionele problemen, is het gevaar groot dat een probleemleerling van alle kanten begeleid wordt. Om overlappingen te vermijden en efficiënt te werken moet de remedial teacher kunnen terugvallen op een goed gestructureerd schoolbeleid met een duidelijke taakomschrijving voor elke begeleider. Bijgevolg moet de leerlingenbegeleiding door de directie of een remedial teacher gecoördineerd worden. Deze coördinatie houdt onder andere in:

- bijhouden van een dossier met de probleemomschrijving, een verslag van de begeleiding in het verleden, een remediëeringsplan voor de toekomst;
- regeling van de begeleidingsmomenten;
- contacten met collega's, PMS-medewerker, therapeut;
- organisatie van het toekennen van dispensaties op basis van het dossier en in overleg met alle betrokkenen;
- doorstroming van gegevens naar volgend leerjaar.

Er wordt nu verder vooral op de remedial teaching ingegaan en meer specifiek op de studiemethodebegeleiding en de aanpak van leerlingen met lees- en spellingproblemen.

DE SCREENING: HET OPSPOREN VAN LEER- LINGEN MET MOEILIKHEDEN

Elke school is vertrouwd met de klassieke kanalen waarlangs informatie omtrent leerlingen binnenstroomt: de inschrijvingsfiche, het rapport, de klasseraad (zowel de begeleiden-

de als de delibererende), het oudercontact, de PMS-verslagen. Het komt erop aan het gebruik ervan te optimaliseren, door bijvoorbeeld specifieke socio-emotionele en leerproblemen reeds op de inschrijvingsfiche te formuleren of ze in een schriftelijk (vak)commentaar op het rapport te vermelden.

Om concreet groepen te vormen voor *studie-methodebegeleiding* zijn verschillende werkwijzen mogelijk. Een voorbeeld: tijdens de eerste weken van september worden geïnteresseerde leerlingen aangesproken die het jaar overdoen of die via de inschrijvingsgegevens in aanmerking komen. Na het eerste rapport en/of de klasseraad van eind oktober kunnen de klasleraren nog leerlingen doorverwijzen. Dat kan eveneens na het kerstrapport. Na de paasvakantie komen enkel nog individuele, specifieke problemen aan bod.

MEER SPECIFIEK: OPSPOREN VAN LEERLINGEN MET DYSLEXIE

Bewust van de onvolledigheid en de subjectiviteit zetten we eerst enkele inzichten in verband met *dyslexie*, een specifiek leerprobleem, op een rijtje.

- 1 Wanneer dyslexie op een gedegen wetenschappelijke basis werd vastgesteld, gaat het om een blijvende handicap. Daarin verschilt de dyslecticus van de andere leerlingen met lees- en spellingproblemen. De remedial teacher weet dan vooraf dat hij het euvel niet uit de wereld kan helpen, maar probeert de leerling wandelstokken aan te bieden waarmee hij door het spelling- en letterwoud kan marcheren. Hij beseft goed dat, net zoals de andere leerlingen, de dyslectici sterk verschillen in aanleg en mogelijkheden.
- 2 De dyslecticus worstelt met structureren. Zo ziet hij bijvoorbeeld de morfologische opbouw van woorden niet, of doorziet hij nauwelijks de opbouw van een tekst. De remedial teacher zal dus bij het uitwerken van zijn remediërings-

programma's altijd ordening nastreven.

- 3 'De' dyslecticus bestaat niet, er zijn wel dyslectische leerlingen met elk hun eigen moeilijkheden. De remedial teacher zal dus geen inhaalklas voor alle dyslectici samenstellen, maar is integendeel verplicht om met zo klein mogelijke groepjes te werken.
- 4 Dyslexie kan zich onder verschillende vormen manifesteren; zo zijn er te snelle, radende lezers en te trage, spellende lezers, maar zeker in het secundair onderwijs komen die symptomen in mengvorm voor. De remedial teacher bestrijkt dus in zijn remediëring het best een zo ruim mogelijk veld.
- 5 Dyslexie vereist een aangepaste begeleiding, vaak door logopedisten en neurolinguïsten verzorgd. De remedial teacher moet daarom zijn beperkingen in tijd en bekwaamheid kennen en leerlingen via het PMS naar specialisten durven doorverwijzen.

Zoals hoger vermeld, worden leerlingen met dyslexie reeds via het schoolrapport of de inschrijvingsfiche gesignaleerd. Voor wat dit laatste betreft, is voorzichtigheid geboden, want al te vaak omschrijven de ouders een minder begaafd kind als dyslectisch met de hoop een voorkeursbehandeling los te krijgen. De school kan dit probleem zelf een beetje ondervangen door het afnemen van een diagnostische toets, gericht op het opsporen van leerlingen met *lees- en spellingproblemen*.³

Voor wat de spellingproblemen betreft, nemen de leraren Nederlands een dictee af bij alle leerlingen. Ze stippen het aantal fouten aan. Op basis van het gemiddeld aantal gemaakte fouten verdeelt de remedial teacher alle leerlingen in negen groepen. De leerlingen uit de drie zwakste groepen worden voor begeleiding uitgenodigd. Hierbij voegen zich nog leerlingen die via de inschrijvingsgegevens in aanmerking komen (in zoverre ze via het diagnostisch dictee nog niet werden opgespoord) of die er

speciaal om vragen.

Voor de leesproblemen wordt een gelijkaardig procédé gevolgd, maar dan op basis van een toets begrijpend lezen. De remedial teacher neemt bij de zwakke begrijpende lezers nadien ook een technische leesproef af. Hij kan nu zien waaraan de leesproblemen te wijten zijn: aan te snel en dus te oppervlakkig lezen, aan te traag en dus onoverzichtelijk lezen, of gewoon aan het feit dat de tekst inhoudelijk boven de leerling zijn petje gaat.

De kans is groot dat de echte dyslectische leerlingen tot de groep zwakke spellers en/of lezers behoren, maar niet noodzakelijk, want sommigen hebben dankzij therapie of andere wegen hun handicap gecompenseerd. Met het begrip dyslexie mag bijgevolg niet te licht worden omgesprongen. Leerlingen zijn voor de school pas echt dyslectisch wanneer ze een volwaardig medisch attest, gesteund op de diagnose van een neurolinguïst of logopedist kunnen voorleggen en dat bovendien door een bevoegde arts is gehandtekend.

Het medisch attest dat de dyslexie bij een leerling wettigt, omvat naast het verslag van de diagnose ook de vraag naar *dispenserende maatregelen*. Die zijn vaak zo omvangrijk dat ze moeilijk allemaal onmiddellijk in de praktijk zijn om te zetten. Het is aan de remedial teacher om in samenwerking met de therapeut te bekijken wat direct haalbaar is. Het is nuttig om tijdens een klasseraad navraag te doen of de leerling, ondanks zijn medisch attest, (voorlopig) inderdaad wel grote taalproblemen ondervindt. Ten slotte is het van belang om ook de dyslectische leerling als eerste bij de zaak te betrekken. Vele dyslectische leerlingen zijn hoegenaamd niet uit op dispensaties die zij als marginaliserend ervaren. Het medisch attest, het verslag van de klasseraad, de ouders en de leerling samen bieden uiteindelijk aan de directie de nodige informatie om aan een bepaalde leerling dispenserende maatregelen toe te kennen.

DE REMEDIËRING

De meeste moeilijkheden worden door de leerkrachten tussen de plooiën van hun pedagogisch optreden opgelost. Ze beantwoorden vragen tijdens de les, moedigen aan of wijzen terecht, hebben een gesprekje met een leerling tijdens de pauze, telefoneren met de ouders, ontmoeten hen tijdens het oudercontact of eventueel in de spreekkamer. Daarnaast is in aardig wat leerboeken de studiemethode geïntegreerd door middel van studietips en remediëringsoefeningen.

Leermoeilijkheden kunnen verder ook structureel voorkomen worden. Voor de basisvakken (Nederlands, Frans en wiskunde) gaat een lestijd per week in een halve klasgroep door. Voor die vakken voorziet de school ook wekelijks een inhaalles voor leerlingen die door ziekte een achterstand hebben opgelopen of die met een geïsoleerd probleem kampen. Om de leerlingen veilig doorheen de proevenreeks te loodsen krijgen ze samen met het examenrooster een bundel mee waarin per vak de leerstof-opgave en studietips staan. Voor wat de studiemethodebegeleiding en de remediëring van lees- en spellingproblemen aangaat, is het van belang vooraf aan te stippen dat ze pas zinvol kunnen zijn in zoverre ze niet gehinderd worden door onderliggende socio-emotionele moeilijkheden.

Een directeur, een graadverantwoordelijke, een opvoeder, een klasleraar of een remedial teacher met voldoende opleiding kan een aantal *socio-emotionele problemen* alleen of met hulp van derden opvangen. Voor een klasleraar bijvoorbeeld kan het hier gaan om het oplossen van pesterijen of faalangst. Een handelingsplan stroomlijnt de aanpak en voorziet daarom in het onderzoek van het probleem, de remediëring al dan niet met de hulp van derden, de evaluatie gevolgd door een rapportering aan alle betrokkenen en met aanvulling van het leerlingendossier.

De *studiemethodebegeleiding* verloopt gelijkaardig. De remedial teacher kan voor de

stoffering van zijn aanpak een beroep doen op bestaande leerpakketten, die hij eventueel naar zijn eigen inzichten of concrete situatie modelleert. Ze zijn meestal rond drie punten geaxeerd: tijdsindeling, werkverdeling en zelfcontrole. Ook leertechnieken (inprenting bijvoorbeeld) komen aan bod.

Ook de begeleiding van lees- en spellingproblemen verschilt in aanpak niet wezenlijk van de vorige. Inhoudelijk dringt zich wel een differentiatie naar de aard van de problemen op. Voor wat de spelling aangaat, dient de remediëring geënt te worden op een aantal specifieke tekorten. In grote lijnen komt dit neer op het onderscheid tussen regel- en inprentwoorden. Uit de analyse van het diagnostisch dictee weet de remedial teacher waarop hij bij desbetreffende leerling de nadruk moet leggen. Als overkoepelend didactisch principe geldt dat elke leerling gebaat is bij het aanbieden van enkele duidelijke regels. Zij ordenen zijn spelling en bieden de mogelijkheid tot terugkoppeling en zelfcontrole.

Al naargelang van het gestelde probleem zullen we de te snelle lezer moeten afremmen door zijn aandacht meer te richten op de afzonderlijke lettertekens, terwijl de trage lezer ertoe gebracht moet worden sneller te lezen door lettergrepen of onderdelen binnen een samenstelling te herkennen. Als algeme-

ne regel geldt hier dat elke zwakke lezer gebaat is bij het stimuleren van anticiperend lezen. Het gaat hier om technieken die de leerling helpen zich op de inhoud van de tekst te oriënteren. In alle gevallen moeten de begeleiders zich bewust zijn van hun beperkingen en leerlingen durven doorverwijzen.

WAT HAALT HET ALLEMAAL UIT?

De remedial teacher moet ervan uitgaan dat hij met moeilijke leerlingen werkt. Bij velen zijn de moeilijkheden zo fundamenteel dat we haast van een handicap kunnen spreken. De begeleiding is er daarom op gericht om die leerlingen zo optimaal mogelijk in het schoolse leven te laten functioneren. Dit brengt ons terug naar het uitgangspunt van dit betoog. Het komt er voor de begeleider op aan zich op te trekken aan elk succes, hoe klein ook, dat hij ongetwijfeld zal boeken. Bovendien heeft die individuele leerling aandacht en begrip gevoeld voor zijn problemen en de ouders voor hun kind. Het resultaat daarvan is niet meetbaar, en dat is maar goed ook.

Benny Verheyden
Sporweglaan 85
2610 Wilrijk

NOTEN

- 1 Dit artikel is de licht gewijzigde tekst van een lezing die ik gehouden heb op het tweede CBL-congres over Remediëring en sociaal-emotionele begeleiding in het S.O. (Universitaire Instelling Antwerpen, 13 oktober 1995).
- 2 Een specifieke bijscholing voor remedial teachers wordt onder andere georganiseerd door het Centrum voor Beroepsvervolmaking Leraren van de Universitaire Instelling Antwerpen.
- 3 Voor meer informatie in verband met screening verwijs ik naar:
 - Verheyden, Benny: Remediëring van leerlingen met lees- en spellingproblemen in de didactische praktijk. *Informatie Vernieuwing Onderwijs* 63, april-mei-juni 1996, p. 21-28.
 - diagnostisch materiaal van de PMS-centra.

T U S S E N D O O R

Postacademische opleiding
REMEDIAL TEACHER TALEN SECUNDAIR ONDERWIJS

Het Centrum voor Beroepsvervolmaking Leraren (CBL) van de Universiteit Antwerpen (UIA) organiseert in samenwerking met het Centrum voor Taalleerproblemen van de Vrije Universiteit Amsterdam de postacademische opleiding **Remedial Teacher Talen Secundair Onderwijs**. Deze opleiding beoogt de systematische en wetenschappelijk onderbouwde vorming van leerkrachten en andere begeleiders die in het secundair onderwijs leerlingen voor talen willen remediëren.

De opleiding is modulair opgebouwd. De modules kunnen los van elkaar gevolgd worden. Geïnteresseerden kunnen één of meerdere modules volgen. Personen die de opleiding willen volgen, kunnen in twee jaar de volledige reeks afwerken. Ze mogen evenwel kiezen tussen de module **remediëring Nederlands** en de module **remediëring vreemde talen**. De leiding is in handen van Arjan Krijgsman (modules 3, 4, 6 en 7), Ria Kleijnen (modules 2 en 7), Peter van Vugt (modules 1 en 7) en Anne De Wilde (modules 5 en 7). Alle cursussen vinden plaats in de gebouwen van de UIA.

PROGRAMMA EN DATA

1 ACHTERGRONDEN VAN LEERPROBLEMEN: DYSLEXIE, NLD, HYPERACTIVITEIT
 woensdag 9 oktober (van 9.15 tot 12.15 u.) en dinsdag 15 oktober 1996
 (van 9.15 tot 16.30 u.)

2 REMEDIËRING NEDERLANDS
 woensdag 16 en 23 oktober, vrijdag 8, 15 en 29 november 1996, telkens van 10 tot 16u.

3 REMEDIËRING MODERNE VREEMDE TALEN
 vrijdag 21 februari, donderdag 6 maart, vrijdag 14 maart, donderdag 17 april en vrijdag 25 april 1997, telkens van 10 tot 16 u.

4 MANAGEMENT VAN REMEDIALE HULP
 donderdag 6 februari 1997 van 10 tot 16 u.

5 BASISCURSUS SOCIO-EMOTIONELE BEGELEIDING
 dinsdag 5, woensdag 13 en maandag 18 november 1996, telkens van 9.30 tot 16.30u.

6 REMEDIËRING MET PC
 donderdag 21 november 1996 van 10 tot 16 u.

7 EVALUATIE- EN SUPERVISIEBIJEENKOMST
 een dag in mei 1997 in samenspraak met cursisten en begeleiders te bepalen
 Het programma kan nog licht uitgebreid worden tot maximum 100 contacturen.

Een uitgebreide programmabrochure kan aangevraagd worden bij:

CBL (UIA), Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk,
 tel. (03)820 29 60, fax (03)820 22 49,
 email: reynders@uia.ua.ac.be